

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Иван Василев Христов

председател на жури в конкурс за присъждане на научна степен
ДОКТОР по 2.4 Религия и теология
(История на монотеистичните религии)

за дисертационния труд на **Здравко Валериев Кънев**,

**МЮСЮЛМАНСКАТА ОБЩНОСТ В БЪЛГАРИЯ:
МЕЖДУ ТРАДИЦИЯТА И СЕКУЛАРИЗАЦИЯТА
(ПРАВОСЛАВНО-БОГОСЛОВСКО ИЗСЛЕДВАНЕ)**

Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски”,
Катедра по систематическо богословие

1. Данни за процедурата

Настоящата процедура е открита по предложение на ФС на Богословски факултет (Протокол № 04 / 18.11.2021 г.) със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ РД 38-565 от 30.11.2021 г.

На първото си заседание, проведено на 10.12.2021 г., научното жури в състав проф. д-р Иван Христов, проф. д-рфн Нина Димитрова, проф. д-р Ели Сярова, доц. д-р Клара Тонева и доц. д-р Мариян Стоядинов установи, че процедурата е организирана при спазване на всички законови изисквания. След проведени разисквания за председател е избран проф. д-р Иван Христов, а за рецензенти доц. д-р Мариян Стоядинов и проф. д-р Иван Христов. На останалите членове е възложено да изготвят писмени становища. Като срок за предаване на рецензии и становища е определен 31.01.2022 г., а като дата за открито заседание на научното жури и публична защита – 18.02.2022 г. Всички срокове са спазени.

2. Данни за докторанта

Здравко Валериев Кънев е роден на 16.11.1992 г. Висше богословско образование със степен бакалавър докторантът получава в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 2016 г. Пак там той придобива и магистърска степен през 2017 г. След успешно издържан конкурс Здравко Кънев е зачислен за редовен докторант в Катедра „Историческо и систематическо богословие“ (заповед № РД 20-72/10.01.2018 г.). През тригодишния срок на докторантурата той добросъвестно изпълнява своите задължения и е отчислен с

право на защита с ректорска Заповед РД 20-1240/30.06.2021 г. През м. октомври 2021 г. докторантът представи своя дисертационен труд, който мина успешно вътрешно обсъждане в катедра „Систематическо богословие“ (Протокол № 4/16.11.2021 г.) и беше придвижен за защита. През годините на докторантурата Здравко Кънев активно участва в международния обмен и научно-проектната дейност на факултета. През април 2019 г. заедно с група докторанти от нашия факултет той беше на обмяна на опит в Рим по проект „Докторантски център“ на СУ и участва в представянето на „Гръцко-църковнославянския речник“. Трябва да отбележа също така участието му в проект “Догматически за борбата с иконоборството“ към СУ през 2020 г. Здравко Кънев също така е участвал в различни академични управленски органи – бил е два мандата член на постоянната комисия по хуманитарните науки и изкуства при НАОА (2020-2022 г.) и на академичния съвет при СУ „Св. Климент Охридски" от квотата на докторантите (2018-2019 г.). На катедрените заседания, на които отчислихме докторанта и направихме предварително обсъждане на текста, беше дадена висока оценка за неговата академична активност и постигнатите резултати.

3. Данни за дисертацията и автореферата

Представеното за рецензиране дисертационно съчинение „Мюсюлманската общност в България: между традицията и секуларизацията (православно-богословско изследване)“ се състои от 240 компютърни страници. Дисертацията съдържа предговор, увод, четири глави, заключение и библиография. Научният апарат включва списък на съкращенията и 480 бележки под линия.

В **Предговора** дисертантът разказва за предисторията на своите занимания с темата, формулира разбиранията си за критерия за истинност на всяка една религия, след което посочва християнския критерий, който се състои в нейното съществуване *в* и *чрез* богочовечеството на Господ Иисус Христос. С това той определя своята оценка на исляма в настоящото изследване.

В **Увода** дисертантът представя мотивите, които са го ръководили при избора на темата, дава обща историческа оценка на исляма и обосновава актуалността на изследването. Тук се съдържа и изложение на обекта и предмета на изследването, както и на неговите цели и задачи. Накрая той прави преглед на съвременното състояние на въпроса, при което показва висока ерудиция и добро владене на материала.

Първа глава. Основи на ислямската религия и етос разглежда предисторията и ранния период в развитието на исляма. Дисертантът акцентира върху социалнополитическите процеси като фактор за зараждането му в Арабския полуостров и добре познава различните изследователски тези по този въпрос. В този контекст неговата поява и развитие, както и появата и развитието на неговите институции се свързва с налагането на различен модел на обществена организация, чужд на познатите в полуострова. Съответно делото на Мохамед като първи имам, наред с утвърждаването на монотеизма вместо господстващите политеистични вярвания, има гражданско и политическо измерение – обединяването на арабските племена и завоюването на нови територии. Утвърждаването на основите на ислямската доктрина от Мохамед докторантът свързва със стремежа на последния да затвърди „откровяването“ на вярата си.

Втора глава. Духовно-исторически контекст на взаимодействието между християнството и исляма дава очерк на историята на това взаимодействие. Неговото начало в 7 в. се разглежда въз основа на византийски извори. Те недвусмислено разкриват доктриналната основа на християнския диспут с исляма като лъжеучение. След приемането на православиято, българската държава и българското общество възприемат тази позиция и я следват през следващите векове. Когато през 14 в. България е завладяна от османците, християнството е подложено на гонения и през следващите векове насилствено е налаган ислямът, това засилва противопоставянето, като от една страна, затвърдява позицията на православните, а от друга, води до разделение сред българите. Тези, които са приели исляма, отстъпвайки от своята вяра, култура и история, биват възприемани и обвинявани като предатели и отстъпници от вярата на предците си. В атеистичните времена на социализма тази нагласа на противопоставяне на верската идентичност се трансформира в противопоставяне на културната идентичност и на геополитическата ориентация. Дисертантът дава своята отрицателна оценка за т. нар. „Възродителен процес“ като едно от най-позорните събития в историята на България, което и до днес остава рана за мюсюлманите в страната ни.

Трета глава. Мюсюлманското вероизповедание: в търсене на легитимност и валидност разглежда въпроса за мястото на мюсюлманската общност в българското общество, стремежа му да намери и отстои своята валидност и легитимност, както и ролята на Главно мюфтийство. Особен интерес

представлява представянето на онези процеси сред мюсюлманската общност, които водят към ислямски фундаментализъм и радикализъм. На първо място, това са някои неуредици от институционален характер в ислямското вероизповедание, които предоставят възможност радикално настроени вярващи свободно да разпространяват своите възгледи сред мюсюлманите. Второ, тук докторантът отнася дългогодишната липса на държавно регулирано религиозно образование в България, което отваря пътя на произволни влияния. Трето, самозатварянето на отделни общности, като последица от разделянето на мюсюлманите по етнически признак. Четвърто, създаването на финансова зависимост от чужди на традицията в България направления на исляма. Дисертацията очертава и най-податливите на тези процеси групи сред българските мюсюлмани – българите мюсюлмани, ромите мюсюлмани и част от алианите. Проблем представлява неясната идентичност на част от мюсюлманите, които търсят подкрепа и сигурност чрез изграждането на институция, която да бъде техен гарант за равноправие и спокоен начин на живот в България.

Четвърта глава. Религиозното образование, интеграцията и диалогът – единственият възможен път търси изход за преодоляване на тревожните тенденции и има особена практическа значимост. Този изход докторантът вижда в държавно регулираното религиозно образование, интеграцията и междурелигиозния диалог.

Заклучението коректно обобщава направените научни изводи.

Списъкът с използваната литература обхваща общо 272 заглавия, от които 23 са заглавията на латиница (на английски и италиански) и 249 на кирилица (на български, руски и сръбски). Цитирани са и 17 сайта в интернет.

Авторефератът е написан разгърнато и добре представя съдържанието на дисертационния труд. Научните приноси са формулирани ясно.

4. Публикации

Към момента на стартиране на процедурата за защита докторантът има три статии по темата на дисертацията, публикувани в списанието на Богословски факултет *Forum Theologicum Sardicense*, а също сред материалите на две конференции, публикувани от издателството на Пловдивския университет и от Фондацията за регионално развитие.

5. Академични качества на дисертационния труд

Съгласно сега действащата нормативна база, „доктор“ е образователна и научна степен.

На първо място, ще дам оценка за академичната подготовка на дисертанта. В това отношение работата му е много добра. Той свободно и коректно работи с изворовите текстове, последователно оформя цитиранията и препратките към цитираните издания. Като цяло дисертантът е овладял добре академичните техники на писане.

Критични бележки обаче търпи оформлението на списъка на използваната литература в края на дисертационния труд. Цитираните заглавия са дадени в две рубрики според това дали са на кирилица или на латиница. Отсъства рубрика за изворовите текстове. Затова съчиненията на св. Йоан Дамаскин и Свещения Коран, както и историческите извори са смесени с техните тълкуватели. Като технически недостатък при оформлението на библиографията следва да се посочи отсъствието на страниците, на които се намират статиите в периодичните издания.

Що се отнася до моята оценка за научните качества на дисертационния труд, тя също е положителна. Разбира се, като всяка дисертация за придобиване на научната и образователна степен „доктор“ и тук са налице някои пропуски:

- 1) В самото начало на своето изследване дисертантът посочва като общоприет критерий за истинност на една религия „тя да остане вярна на своето начало, на своята автентична същност, на своя текст, към които непрестанно се придържа“ (с. 4). Без свързващ текст с това изречение, в следващото той казва: „Според християнския критерий, истинската богооткровена религия е тази, която съществува единствено *в* и *чрез* богочовечеството на Господ Иисус Христос“ (пак там). Начинът, по който е съставен текстът, може да бъде използван от евентуален опонент от ислямска страна, че според собственото признание на автора общоприетият критерий е различен от християнския и християнският не е общоприет. Тогава този опонент би ограничил значението на едно подобно изследване за вътрешноконфесионална християнска употреба, или за апология на християнството в мюсюлманска среда, но би оспорил неговата обективност. Нещо повече, опонентът би посочил дефинирания тук християнски критерий за истинност като принципно изключващ диалога с неговите единовеерци. Според него християнската религия е истинна, защото е християнска (за една

религия да „съществува единствено *в* и *чрез* богочовечеството на Господ Иисус Христос“ означава да е именно християнска), а всички други са неистинни, защото не са християнски. Обявяването на една религия за неистинна, защото не е твоята, не е добра основа за междурелигиозния диалог, към който дисертантът призовава в гл. 4. Дължа да подчертая, че моите забележки в случая са не толкова по съществуващото на въпроса, колкото по начина на изразяване, от който произтичат нежелателни последици. Диалогът с исляма изисква прецизни формулировки и такт. Бих препоръчал на автора при евентуално публикуване на неговия труд да подложи на внимателна редакция тази част от текста.

- 2) Докторската дисертация е първа заявка за самостоятелно присъствие в науката. Професионалното занимаване с исляма, с неговата история и съвременност, изисква добро владение на арабски и турски език. На докторанта му предстои да извърви дълъг път. Той е млад и има много години пред себе си. През времето на докторантурата Здравко Кънев показва завидни волеви и организационни умения, и въпреки своята наистина огромна заетост като асистент в Богословски факултет, а също като секретар на Софийския митрополит и член на постоянната комисия по хуманитарните науки и изкуства при НАОА, въпреки духовното служение и не на последно място, въпреки тежкото заболяване с ковид и продължителното възстановяване, той успя да завърши дисертационния си труд. Други не се справят дори само с първото от тези препятствия. Моята препоръка е през следващите години той да използва възможностите за международен обмен и да задълбочи своите езикови умения.
- 3) Във връзка с горното, сериозното занимаване с науката и междурелигиозния диалог, което навлиза дълбоко в изворовата база, изисква дистанциране от идеологически клишета като тези за религиозното съчинителство на Мохамед и от скъпите на патриотичното сърце идеологеми, като някои свързани с турското робство. Подобни неща не са напълно изживяни в дисертацията и през следващите години авторът следва да работи и в тази насока.

Посочените в рецензията спорни моменти по никакъв начин не умаляват достойнствата на текста. Мога само да поздравя автора за смелостта да се заеме с една толкова актуална и сложна тема.

Заклучение

Имайки предвид съответствието на дисертационния труд на **Здравко Валериев Кънев** на изискванията на *Закона за развитие на академичния състав в РБ*, на *Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ*, както и спазването на всички процедури, свързани с подготовката на докторанта и придвижването на труда за защита, ще гласувам положително да му бъде присъдена научната степен „доктор”.

София

31.01.2022 г.

/проф. д-р И. Христов/